

Xây dựng và sử dụng bài tập tình huống nhằm phát triển năng lực giải quyết vấn đề cho học sinh trong dạy học môn Địa lí lớp 11 trung học phổ thông

Trần Văn Tài*, Nguyễn Văn Thái**

*Trường THPT Hoàng Hoa Thám, Đà Nẵng

**TS. Trường Đại học Sư phạm, Đại học Đà Nẵng

Received: 19/8/2024; Accepted: 26/8/2024; Published: 6/9/2024

Abstract: Teaching through case studies is one of the effective methods to develop and improve students' abilities, especially problem-solving skills. In the current context, case studies are increasingly used by many teachers in teaching 11th grade Geography in high schools. However, their effectiveness has not yet reached its full potential. The article presents principles and processes for designing and using case studies and gives examples of how to build case studies to improve problem-solving skills for 11th grade Geography students.

Keywords: Situational teaching, situational exercises, problem-solving skills, 11th-grade Geography.

1. Đặt vấn đề

Ở nước ta sự chuyển dần từ dạy học tiếp cận nội dung sang dạy học phát triển năng lực (PTNL) học sinh (HS) với chương trình giáo dục phổ thông năm 2018 đã được thực hiện. Trong chương trình GDPT môn Địa lí năm 2018, năng lực giải quyết vấn đề (GQVĐ) và sáng tạo là một trong ba năng lực chung cần phát triển cho HS trong dạy học. Có nhiều biện pháp để PTNL này trong đó sử dụng bài tập tình huống (BTTH) là biện pháp hiệu quả. Việc sử dụng các BTTH dạy học môn Địa lí sẽ giúp cho HS vận dụng các kiến thức đã học vào thực tiễn, giải quyết các vấn đề trong cuộc sống, PTNL GQVĐ. Xuất phát từ những vấn đề trên, bài báo tập trung vào xây dựng các nguyên tắc, quy trình xây dựng và sử dụng BTTH; xây dựng một số BTTH minh họa nhằm PTNL GQVĐ cho HS.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Nguyên tắc xây dựng và sử dụng BTTH nhằm PTNL GQVĐ cho HS trong dạy học Địa lí 11 trung học phổ thông (THPT)

2.1.1. Nguyên tắc xây dựng

- **Đảm bảo tính phù hợp với mục tiêu:** Tình huống cần được thiết kế sao cho phù hợp với mục tiêu bài học, điều này giúp đảm bảo rằng HS có thể tiếp cận, hiểu và giải quyết tình huống một cách tối ưu nhất từ đó đảm bảo quá trình dạy học đạt hiệu quả cao.

- **Đảm bảo tính thực tiễn:** BTTH nên được thiết kế gắn với những vấn đề thực tế, gần gũi với cuộc sống hàng ngày của HS. Điều này giúp HS có thể

liên hệ kiến thức học được với thực tiễn, từ đó thấy rõ sự cần thiết và ứng dụng của môn học.

- **Đảm bảo tính mở:** BTTH nên được thiết kế sao cho có thể mở rộng và linh hoạt, cho phép HS tiếp cận và giải quyết theo nhiều cách khác nhau. Điều này khuyến khích sự sáng tạo và tư duy độc lập, cho phép HS áp dụng kiến thức và kỹ năng để GQVĐ theo cách phù hợp nhất với khả năng và cách hiểu của từng cá nhân.

- **Đảm bảo tính phức hợp:** BTTH cần phản ánh sự đa dạng và phức tạp của các tình huống thực tế, bao gồm nhiều yếu tố và mối quan hệ khác nhau. Điều này không chỉ giúp HS làm quen với các tình huống thực tiễn mà còn giúp HS rèn luyện kỹ năng tư duy phân biện và GQVĐ qua việc xem xét nhiều khía cạnh và yếu tố liên quan.

- **Đảm bảo tính rõ ràng trong yêu cầu:** Các BTTH phải được thiết kế với các yêu cầu và mục tiêu rõ ràng, cụ thể. Điều này giúp HS nhận diện đúng vấn đề cần giải quyết, đồng thời tạo ra một lộ trình học tập có cấu trúc, giúp HS dễ dàng theo dõi tiến trình và đánh giá kết quả của mình.

2.1.2. Nguyên tắc sử dụng

- **Tính linh hoạt:** BTTH cần được điều chỉnh linh hoạt để phù hợp với trình độ của HS và đáp ứng mục tiêu giáo dục. Ví dụ, nếu tình huống về vấn đề mất cân bằng giới tính ở Trung Quốc quá phức tạp, GV có thể đơn giản hóa hoặc bổ sung thông tin để giúp HS hiểu và GQVĐ hiệu quả hơn.

- **Tính tương tác:** Việc khuyến khích sự tương tác

tích cực giữa HS và GV là rất quan trọng. GV nên đóng vai trò là người hướng dẫn, đặt câu hỏi gợi mở, cung cấp gợi ý và giải thích các khái niệm phức tạp, đồng thời GV nên khuyến khích việc thảo luận và phản biện giữa các HS với nhau.

- *Sử dụng phương pháp tích cực:* Để PTNL GQVĐ, việc áp dụng các phương pháp tích cực là rất cần thiết. Việc áp dụng các phương pháp dạy học tích cực như thảo luận nhóm, tranh luận, phản biện sẽ giúp HS cải thiện khả năng lập luận và tiếp nhận ý kiến từ người khác từ đó tăng khả năng ứng phó hiệu quả với các vấn đề thực tiễn.

- *Đánh giá thường xuyên và liên tục:* Việc đánh giá tiến trình và kết quả học tập đều đặn là một việc quan trọng để tối ưu hóa hiệu quả BTTH. GV nên sử dụng các hình thức đánh giá đa dạng để có cái nhìn toàn diện về năng lực HS. Đồng thời GV nên cung cấp phản hồi kịp thời và cụ thể giúp HS nhận diện điểm mạnh và điểm yếu, từ đó cải thiện kỹ năng GQVĐ.

- *Thu thập phản hồi từ HS:* GV nên thường xuyên khảo sát và lắng nghe ý kiến của HS về quá trình học tập và các tình huống, đây sẽ là cơ sở để GV điều chỉnh phương pháp giảng dạy phù hợp nhằm nâng cao hiệu quả học tập.

- *Cải tiến liên tục:* Để duy trì hiệu quả sử dụng BTTH, GV cần thực hiện cải tiến liên tục dựa trên phản hồi và kết quả học tập của HS. GV nên thường xuyên cập nhật và nâng cao kiến thức để có thể thiết kế và áp dụng các tình huống học tập hiệu quả hơn.

2.2. Quy trình xây dựng và sử dụng BTTH nhằm PTNL GQVĐ cho HS trong dạy học Địa lí 11 THPT

2.2.1. Quy trình xây dựng

Để xây dựng BTTH hiệu quả trong dạy học Địa lí nhằm PTNL GQVĐ cho HS lớp 11, cần thực hiện các bước sau:

Hình 2.1: Quy trình xây dựng BTTH nhằm PTNL GQVĐ cho HS trong dạy học Địa lí 11 THPT

Bước 1: Xác định mục tiêu: Việc xác định mục tiêu rõ ràng cho BTTH là vô cùng quan trọng. Mục tiêu bao gồm: mục tiêu kiến thức, năng lực (tập trung vào năng lực GQVĐ) và phẩm chất. Việc xác định mục tiêu rõ ràng giúp đảm bảo BTTH đáp ứng được yêu cầu học tập và PTNL và phẩm chất của HS.

Bước 2: Phân tích nội dung và phát triển ý tưởng: Sau khi đã xác định mục tiêu, bước tiếp theo là phân

tích nội dung và phát triển ý tưởng cho bài tập. Nội dung bài tập cần phải chính xác, liên quan mật thiết đến bài học và đảm bảo phù hợp với mục tiêu đề ra, đồng thời nên có sự liên hệ với các vấn đề thực tiễn.

Bước 3: Thiết kế tình huống: Đầu tiên, GV cần mô tả tình huống một cách chi tiết, tiếp theo là đưa ra các câu hỏi hoặc nhiệm vụ cụ thể để PTNL GQVĐ cho HS, cuối cùng là đưa ra các yêu cầu và tiêu chí đánh giá cụ thể. Điều này giúp HS hiểu rõ nhiệm vụ và biết cách đạt được kết quả tốt.

Bước 4: Kiểm tra và điều chỉnh: Trước khi đưa bài tập vào giảng dạy, GV cần kiểm tra và điều chỉnh để đảm bảo tính chính xác và phù hợp điều này góp phần đảm bảo bài tập đáp ứng tốt nhất các mục tiêu đã đề ra.

2.2.2. Quy trình sử dụng

Để sử dụng BTTH trong dạy học Địa lí để PTNL GQVĐ cho HS lớp 11 trường THPT một cách hiệu quả, GV cần thực hiện theo các bước sau đây:

Hình 2.2: Quy trình sử dụng BTTH nhằm PTNL GQVĐ cho HS trong dạy học Địa lí 11 THPT

Bước 1: Chuẩn bị: Để sử dụng BTTH trong dạy Địa lí 11 đạt hiệu quả, GV cần lựa chọn bài tập phải phù hợp với mục tiêu hướng đến, nội dung bài học và trình độ HS, đồng thời có tính thực tiễn và mức độ khó phù hợp.

Bước 2: Giới thiệu BTTH: Khi giới thiệu bài tập, GV cần mô tả bối cảnh và các yếu tố liên quan để HS hiểu rõ vấn đề cần giải quyết. Đồng thời GV cần đưa ra các nhiệm vụ của HS một cách rõ ràng và hướng dẫn HS cách thực hiện bài tập.

Bước 3: Thực hiện BTTH: Trong giai đoạn thực hiện, GV chia lớp thành các nhóm nhỏ, đảm bảo sự đa dạng về năng lực và tính cách để thúc đẩy hợp tác. Các nhóm phân công nhiệm vụ như thu thập thông tin, phân tích dữ liệu, đề xuất giải pháp và chuẩn bị thuyết trình. Quá trình này giúp HS rèn luyện kỹ năng phân tích, GQVĐ và làm việc nhóm.

Bước 4: Trình bày và thảo luận: Khi trình bày kết quả trước lớp, mỗi nhóm phải nêu rõ ưu điểm và hạn chế của giải pháp, đồng thời giải thích cách giải

pháp đáp ứng các mục tiêu đã đặt ra. Sau phần trình bày, lớp sẽ thảo luận và phản biện điều này giúp HS PTNL QGVĐ một cách hiệu quả hơn.

Bước 5: Đánh giá và phản hồi: Trong giai đoạn này, GV đánh giá các giải pháp dựa trên các tiêu chí đánh giá cụ thể, nêu rõ điểm mạnh và yếu của mỗi giải pháp, đồng thời cung cấp phản hồi chi tiết và gợi ý cải thiện cho HS.

Bước 6: Rút kinh nghiệm và hoàn thiện: Sau khi hoàn thành bài tập, GV cần lắng nghe phản hồi của HS để đánh giá hiệu quả của bài tập, từ đó tiến hành điều chỉnh bài tập nhằm đảm bảo bài tập luôn phù hợp và hiệu quả trong việc PTNL QGVĐ của HS.

2.3. Ví dụ về việc xây dựng một số BTTH nhằm PTNL QGVĐ cho HS trong dạy học Địa lí 11 THPT

Bảng 2.1. Một số BTTH có thể sử dụng để PTNL QGVĐ cho HS trong dạy học Địa lí lớp 11 THPT

TT	Tên chủ đề	BTTH
1	Liên minh châu Âu (EU)	Bài tập: EU cho phép tự do di chuyển giữa các quốc gia thành viên mà không cần kiểm tra biên giới. Tuy nhiên, một số quốc gia gặp phải vấn đề về an ninh do sự di chuyển tự do của người dân từ các khu vực có sự bất ổn về tình hình xã hội đến. Em hãy đề xuất các giải pháp để cải thiện an ninh trong khi vẫn duy trì được quyền tự do di chuyển của công dân trong EU. Yêu cầu cần đạt: HS xác định được vấn đề cần giải quyết (việc tự do di chuyển ở EU tạo ra nhiều vấn đề về an ninh); Đề xuất được các giải pháp để cải thiện an ninh trong khi vẫn duy trì được quyền tự do di chuyển của công dân trong EU (có chính sách chung về việc kiểm soát vấn đề tự do di chuyển,...)
2	Hoa Kỳ	Bài tập: Hoa Kỳ là quốc gia có tỉ lệ người nhập cư lớn. Dân nhập cư là nguồn động lực quan trọng để phát triển kinh tế, tuy nhiên nó cũng đặt ra một số thách thức cho Hoa Kỳ. Em hãy đề xuất các giải pháp để có thể sử dụng hiệu quả thể mạnh mà dân nhập cư mang lại và hạn chế những ảnh hưởng tiêu cực mà nó gây ra. Yêu cầu cần đạt: HS xác định được vấn đề của tình huống (dân nhập cư đa dạng vừa tạo ra động lực nhưng cũng gây ra nhiều thách thức cho Hoa Kỳ); đề xuất các giải pháp để có thể sử dụng hiệu quả thể mạnh mà dân nhập cư mang lại và hạn chế những ảnh hưởng tiêu cực mà nó gây ra cho Hoa Kỳ (phát triển các ngành kinh tế dựa trên nguồn nhập cư trình độ cao, có chính sách kiểm soát chất lượng người dân nhập cư,...).
3	Nhật Bản	Bài tập: Mặc dù là nền kinh tế lớn thứ 3 thế giới nhưng hiện nay Nhật Bản đang phải đối mặt với sự cạnh tranh ngày càng gay gắt trong thương mại quốc tế. Em hãy đề xuất các biện pháp để nâng cao khả năng cạnh tranh của ngành thương mại của Nhật Bản trên thị trường quốc tế. Yêu cầu cần đạt: HS xác định được vấn đề của tình huống (Nhật Bản gặp phải sự cạnh tranh ngày càng gay gắt trong thương mại quốc tế); đề xuất được các giải pháp để nâng cao khả năng cạnh tranh của Nhật Bản trên thị trường quốc tế (phát triển các sản phẩm chất lượng cao, các ngành nhiều chất xám,...).
4	Trung Quốc	Bài tập: Với dân số đông thứ 2 thế giới, Trung Quốc có một lực lượng lao động dồi dào và thị trường tiêu thụ rộng lớn để phát triển kinh tế. Tuy nhiên cơ cấu dân số theo giới tính của Trung Quốc lại có sự mất cân bằng nghiêm trọng, với tỉ lệ nam nhiều hơn nữ. Điều này dẫn đến nhiều hệ lụy xã hội ở Trung Quốc. Em hãy đề xuất các giải pháp để QGVĐ này nhằm giảm thiểu những hệ lụy tiêu cực cho xã hội ở Trung Quốc. Yêu cầu cần đạt: HS xác định được vấn đề của tình huống (việc mất cân bằng giới tính ở Trung Quốc gây ra nhiều hệ lụy xã hội); đề xuất được các giải pháp để QGVĐ mất cân bằng giới tính ở Trung Quốc (ng nghiêm cấm nạn phá thai, nâng cao trình độ dân trí,...).

3. Kết luận

Việc sử dụng BTTH trong dạy học Địa lí lớp 11 có tác động tích cực trong hình thành và phát triển năng lực QGVĐ của HS. Các BTTH cho phép HS đối mặt với các vấn đề phức tạp và đa dạng, từ đó yêu cầu HS phải suy nghĩ phản biện, đưa ra các giải pháp sáng tạo và đánh giá tác động của từng giải pháp. Quá trình này không chỉ giúp HS PTNL QGVĐ mà còn củng cố sự hiểu biết sâu sắc về các khía cạnh địa lí, từ đó nâng cao kỹ năng ra quyết định dựa trên sự phân tích thực tế và lý luận logic cho HS.

Tài liệu tham khảo

- [1]. Trịnh Văn Biều (2010), *Các phương pháp dạy học tích cực*, NXB ĐHQG TPHCM.
- [2]. Nguyễn Trường Khánh (1998), *Các bước xây*

dựng BTTH môn Giáo dục công dân, Tạp chí Nghiên cứu Giáo dục, số 12.

[3]. Phan Trọng Ngọ (2001), *Phương pháp dạy học trong nhà trường*, NXB Đại học Sư phạm Hà Nội.

[4]. Vi Thị Hạnh Thi, Trần Thị Bích Hương; Nguyễn Minh Lan (2019), *Xây dựng một số tình huống học tập trong dạy học Địa lí lớp 9 nhằm hình thành cho HS năng lực giải quyết các vấn đề thực tiễn*, Tạp chí Khoa học và Công nghệ Trường Đại học Hùng Vương, số 2, Phú Thọ.

[5]. Nguyễn Đức Tuấn (2017), *Sử dụng phương pháp tình huống trong dạy học địa lí kinh tế Việt Nam nhằm phát triển tư duy cho sinh viên*, Tạp chí Công thương số 7, trang 206.